

SAAKASHVILI v. Georgia (№ 6232/20 та № 22394/20)

Обставини справи

Справа стосувалася двох окремих кримінальних проваджень, порушених проти Міхеїла Саакашвілі, колишнього Президента Грузії. Перша група проваджень стосувалася нападу на члена парламенту у 2005 році, а друга – помилування у 2008 році чотирьох колишніх високопосадовців Міністерства внутрішніх справ, засуджених за вбивство. Обидва процеси відбулися після того, як новосформований Уряд у 2012 році офіційно оголосив, що розслідування злочинів минулого буде ключовим пріоритетом.

Заявник, Міхеїл Саакашвілі, 1967 року народження, був Президентом Грузії з 2004 по 2013 рік. Він відмовився від грузинського громадянства в 2013 році, щоб стати натуралізованим громадянином України. Повернувшись до Грузії у 2021 році заявника затримали, оскільки до того часу його було заочно засуджено за двома окремими кримінальними провадженнями проти нього до 6 років позбавлення волі за сукупністю вироків. Оскільки на той час заявник проживав в Україні, він вирішив не з'являтися до суду і доручив адвокату представляти свої інтереси в грузинських судах. Наразі він все ще перебуває у в'язниці.

Обидва провадження відбулися після зміни уряду в Грузії в 2012 році, коли було вирішено, що розслідування передбачуваних правопорушень у минулому буде ключовим пріоритетом. Зокрема, політична партія пана Саакашвілі, the United National Movement (Єдиний національний рух, «ЄНР»), втратила владу. Згодом органи прокуратури отримали 20 000 скарг від людей, які стверджували, що стали жертвами серйозних порушень прав людини під час правління «ЄНР» та президентства пана Саакашвілі. За скаргами було розпочато кримінальне розслідування, у тому числі проти колишніх високопосадовців. Процес отримав назву «відновлення справедливості».

Перше провадження проти пана Саакашвілі стосувалося нападу в липні 2005 року на члена парламенту. Шестеро озброєних чоловіків виштовхали депутата зі свого автомобіля на світлофорі і побили його прикладами гвинтівок. Він залишився назавжди понівеченим, оскільки майже всі його лицьові кістки були зламані. Депутат звинуватив пана Саакашвілі в тому, що він наказав спецназу здійснити напад на нього у відповідь на образливе інтерв'ю, яке він дав газеті про тодішнього президента Саакашвілі та його дружину. Припинене на той час розслідування, після зміни Уряду, було відновлено в листопаді 2012 року.

Справа була передана до суду, а пан Саакашвілі був визнаний винним у першій інстанції у співучасті у злочинному побитті та зловживанні владою у червні 2018 року. Обвинувальний вирок ґрунтувався на ключових показаннях

колишніх міністра І. О. та голови парламенту Грузії Н. В. І. О. заявив, що відмовився виконати розпорядження Президента про «показове покарання» народного депутата за образу дружини, а Н. В. пригадав розмову з паном Саакашвілі після нападу, коли він сказав: «Хіба він [народний депутат] не заслуговує на те, щоб його розірвали?». Ще один ключовий свідок, тодішній керівник спецназу, розповів, що Президент тепло подякував йому на офіційному заході за «успішну» операцію проти народного депутата. Інші докази включали більше показань свідків – самого депутата, його водія та охоронця, восьми колишніх співробітників спецслужб та шести працівників спецназу, які брали участь у нападі, а також відповідні дані, отримані від операторів мобільного зв'язку. Усі скарги пана Саакашвілі були безуспішними.

Друга група проваджень стосувалась помилування паном Саакашвілі у 2008 році чотирьох колишніх високопосадовців Міністерства внутрішніх справ, які були засуджені за вбивство. Четверо високопосадовців викрали та вбили молодого чоловіка, Sandro Girgvliani, у 2006 році за образу деяких своїх колег у тбіліському кафе. Повторне розслідування вбивства в 2012 році показало, що їхній керівник наказав їм зробити це та зізнатися у злочині. В обмін на мовчання про його причетність пообіцяв, що вони матимуть комфортні умови утримання та що їхні покарання будуть скорочені президентським помилуванням.

Тому у 2014 році було розпочато окреме розслідування, і пану Саакашвілі було пред'явлено звинувачення у зловживанні владою. Він був засуджений в першій інстанції в січні 2018 року на підставі показань свідків, які підтверджують, що він обіцяв помилувати працівників. Серед цих свідків були, зокрема, Н. В. та І. О. І. О., серед іншого, заявив, що пан Саакашвілі неодноразово розповідав йому, що він обіцяв і мав намір помилувати засуджених чиновників. Суд також встановив, що він надав помилування, оскільки був стурбований шкодою, яку повне розкриття всіх деталей вбивства могло б завдати його політичній команді. Таким чином, він здійснював свої президентські повноваження «недобросовісно» і сприяв перешкоджанню здійснення правосуддя у справі про вбивство. Ці висновки були підтверджені в апеляційному порядку.

Під час обох судових розглядів пан Саакашвілі заперечував показання І. О. та Н. В., стверджуючи, що вони були отримані з чужих слів і є ненадійними, оскільки тим часом стали його політичними опонентами. Суди відхилили цей аргумент, встановивши, що вони оцінили ці показання свідків у сукупності з усіма іншими доказами в матеріалах справи, які були послідовними та взаємодоповнюючими. Вони також не визнали саме по собі політичне суперництво достатньою підставою для визнання показань І. О. та Н. В. недопустимими.

У другій групі судових проваджень пан Саакашвілі також стверджував, що суддя першої інстанції, який вирішував його справу, не був незалежним або неупередженим, оскільки був помічником судді у справі про вбивство Girgvliani. Його відвід було відхилено, оскільки ця функція була суто технічною і не могла мати жодного впливу на результат справи. Його аргумент про те, що право президента на помилування є необмеженим, також був відхилений; суди встановили, що таке тлумачення закону може бути небезпечним і заохочувати корупцію.

Посилаючись на пункт 1 та підпункт «d» пункту 3 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд), заявник скаржився на порушення його права на захист у провадженні проти нього. Заявник також скаржився за статтею 7 Конвенції (жодного покарання без закону) на непередбачуваність того, що його буде притягнуто до кримінальної відповідальності за реалізацію права президентського помилування, яке за національним законодавством є абсолютним. Зрештою, він стверджував, що за кримінальними справами проти нього стояв прихований мотив – політичне переслідування, що є порушенням статті 18 Конвенції.

Оцінка Суду

Щодо стверджуваного заявником порушення статті 6 Конвенції

ЄСПЛ встановив, що права пана Саакашвілі на захист не були порушені стосовно того, як національні суди розглядали докази у двох кримінальних справах щодо нього. У першій справі І. О. та N. В., а також колишній керівник спецназу, надали показання про свої особисті розмови з паном Саакашвілі. Це були показання з перших рук, а не з чуток. Аналогічно, у другій справі І. О. заявив, що пан Саакашвілі неодноразово розповідав йому про свій намір помилувати засуджених офіцерів.

На додаток до цих прямих доказів, у матеріалах справи також містилася значна кількість узгоджених непрямих доказів, які допомогли встановити мотив вчинення злочину паном Саакашвілі.

Зрештою щодо скарги заявника на те, що показання N. В. та І. О. не заслуговували на довіру, оскільки вони були його політичними опонентами, ЄСПЛ зазначив, що національні суди детально розглянули це питання та ухвалили обґрунтовані рішення. Як і національні суди, ЄСПЛ також не вважав, що стверджувана особиста неприязнь між свідками та заявником – чи то на підставі різниці в політичних поглядах, чи на інших підставах – були достатньою підставою для того, щоб поставити під сумнів оцінку національними судами достовірності та надійності показань цих свідків, якщо тільки ця оцінка не була довільною або непередбачуваною. У зв'язку із цим ЄСПЛ підкреслив, що (і) заявник мав можливість допитати обох свідків під час

судових засідань в обох кримінальних провадженнях та оскаржити достовірність показань, які вони надали національним суддям, та (ii) національні суди належним чином розглянули ці занепокоєння у своїх вмотивованих рішеннях, пояснивши, чому показанням N. B. та I. O. слід довіряти. Більше того, зазначені свідки були допитані під присягою, а отже могли понести відповідальність за давання неправдивих показань, що було достатньою гарантією для національних судів вважати показання цих свідків достовірними доказами (пункт 133 рішення).

З огляду на вищевикладене ЄСПЛ дійшов висновку про відсутність порушення пункту 1 та підпункту «d» пункту 3 статті 6 Конвенції.

ЄСПЛ також не встановив, що суддя G. A., який розглядав кримінальну справу у другому провадженні та визнав пана Саакашвілі винним у зловживанні службовим становищем, не був незалежним або неупередженим.

ЄСПЛ повторив, що навіть якщо суддя першої інстанції виносив попередні рішення щодо того самого злочину та / або того самого обвинуваченого, це не може розглядатися як таке, що саме по собі виправдовує побоювання щодо його / її неупередженості. Так само той факт, що суддя вже виносив рішення за аналогічними, але не пов'язаними між собою кримінальними обвинуваченнями або що він або вона вже судили співобвинуваченого в окремому кримінальному провадженні, сам по собі не є достатнім для того, щоб поставити під сумнів неупередженість цього судді в наступній справі.

Було б перебільшенням припускати, що цей суддя, який надавав суто канцелярську та технічну допомогу у своїй попередній професійній ролі помічника судді у 2006 році, був залучений до «визначення кримінального обвинувачення» у справі про вбивство Girgvlani. Крім того, пан Саакашвілі не був стороною провадження у цій справі, а тому зв'язок між цим провадженням і висунутим проти нього звинуваченням у перевищенні службових повноважень був хитким. Більше того, суддя був професійним, підготовленим суддею, а не народним засідателем чи присяжним, і тому мав більше можливостей дистанціюватися від попереднього особистого або професійного досвіду і розглядати з необхідною неупередженістю гучні справи, які привертають до себе підвищену увагу суспільства (пункти 128–129 рішення).

Таким чином ЄСПЛ констатував відсутність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції за заявою № 22394/20 та порушення пункту 1 та підпункту «d» пункту 3 статті 6 Конвенції.

Щодо стверджуваного заявником порушення статті 7 Конвенції

ЄСПЛ на початку зазначив, що стаття 332 Кримінального кодексу чітко дає зрозуміти, що навіть найвищі посадові особи держави, включаючи

Президента країни, можуть бути притягнуті до відповідальності за зловживання службовими повноваженнями. В цьому ж контексті Закон про імпічмент чітко передбачав можливість притягнення колишнього президента до кримінальної відповідальності за правопорушення, вчинені під час його перебування на посаді.

ЄСПЛ також дослідив додатковий правовий зміст, зазначений у статті 332 Кримінального кодексу, а саме розширені конституційні рамки, що регулюють реалізацію президентських повноважень щодо помилування. ЄСПЛ встановив, що ці рамки не давали заявникові законних очікувань на те, що він може користуватися імунітетом від кримінального переслідування за дії, вчинені під час перебування на посаді при здійсненні своїх дискреційних повноважень, у тому числі повноважень щодо президентського помилування.

ЄСПЛ вважав за необхідне зазначити, що під час розгляду справи національні суди розглядали питання про абсолютний характер здійснення помилування президентом та ймовірність того, що це може стати предметом зловживань.

Крім того, важливим було те, що засудження заявника не було засноване лише на здійсненні ним акту помилування; скоріше, суди, також за допомогою доказів, встановили, що він обіцяв помилувати чотирьох колишніх високопоставлених працівників Міністерства внутрішніх справ в обмін на те, що вони мовчали про певні факти, пов'язані з вбивством Girgvliani. Таким чином, суди дослідили образ мислення заявника під час вчинення відповідного діяння та встановили, що його рішення про помилування було викликане наміром вплинути на хід розслідування та таким чином перешкодити здійсненню правосуддя у справі про вбивство Girgvliani.

Таким чином, ЄСПЛ встановив, що висновки грузинських судів щодо сфери застосування цих національних положень та їх застосування до поведінки пана Саакашвілі у другому кримінальному провадженні проти нього належать до їхньої компетенції щодо тлумачення та застосування національного законодавства, і пан Саакашвілі міг обґрунтовано передбачити, що його поведінка призведе до кримінальної відповідальності.

Дійсно, як мінімум, пану Саакашвілі, провідному політику з великим юридичним досвідом, було б розумно передбачити, що його рішення вступити у змову з людьми, які або скоїли вбивство, або змовилися його приховати, матиме серйозні наслідки.

З цього випливало, що порушення статті 7 Конвенції не було.

Щодо стверджуваного заявником порушення статті 18 Конвенції у поєднанні зі статтями 6 та 7 Конвенції

На підтримку своїх тверджень про нібито прихований мотив порушення кримінальних справ заявник посилався на (i) різні заяви міжнародних та

національних політичних діячів та (ii) внутрішньополітичний контекст. Щодо першого ЄСПЛ повторив, що у своєму завданні встановити, чи мали національні органи влади неналежні мотиви для обмеження прав людини політика, він повинен виходити з конкретних обставин окремих справ, що розглядаються, і повинен з особливою обережністю ставитися до заяв, які могли бути зроблені під впливом політичних міркувань. З огляду на відсутність доказів того, що судова влада не була достатньою мірою незалежною від виконавчої влади у справі, що розглядається, ЄСПЛ вважав, що упереджені заяви, зроблені публічно національними політичними діячами з правлячої коаліції щодо кримінальних проваджень проти заявника, самі по собі не могли призвести до висновку, що суди, які розглядали кримінальні справи заявника, керувалися неналежною прихованою метою усунення його з політичної арени. З приводу посилання заявника на загальний політичний контекст, то з огляду на різні політичні події, які мали місце в Грузії між 2012 та 2014 роками, ЄСПЛ розумів, що могла існувати певна підозра стосовно політичного підтексту обвинувачення щодо заявника – навіть якщо самі обвинувачення не були відверто політичними. Однак, ЄСПЛ зазначив, що Конвенція не передбачає як такого права не бути притягнутим до кримінальної відповідальності, тому фактори, що впливають з більш широкого політичного контексту, в якому було порушено кримінальну справу проти заявника, не були достатніми для того, щоб вважатися доказом у цьому відношенні (пункт 161 рішення).

ЄСПЛ визнав, що хоча кримінальне переслідування низки колишніх міністрів та інших високопосадовців від «ЄНР» (включаючи заявника) могло свідчити про бажання завдати шкоди цій партії, воно так само могло відображати бажання розібратися з передбачуваними правопорушеннями попереднього уряду, члени якого не могли бути притягнуті до відповідальності, перебуваючи при владі.

Незважаючи на те, що кримінальне провадження проти заявника відбувалося на тлі гострого політичного антагонізму між «ЄНР» і «Грузинською мрією», за відсутності будь-яких інших конкретних аргументів або доказів (в юридичному сенсі), здатних обґрунтувати побоювання заявника, просте посилання на внутрішньополітичний контекст (на який могла б зіслатися будь-яка особа на місці заявника) саме по собі не могло довести, що основною метою порушення кримінальних справ проти заявника було перешкоджання його участі в грузинській політиці (а не забезпечення притягнення його до відповідальності за кримінальні злочини). Дійсно, високий політичний статус, в принципі, не може надавати імунітет від кримінальної відповідальності. Він також повторив, що для Держави, яка керується принципом верховенства права, є законним порушувати кримінальні справи проти осіб, які вчинили злочини за колишнього політичного режиму. ЄСПЛ також надав значення обставинам кримінального провадження проти заявника, а саме тому, що (i)

обвинувачення, висунуті проти нього, були серйозними та обґрунтованими, (ii) у матеріалах справи містилася значна кількість як прямих, так і непрямих доказів, (iii) національні суди проводили повністю змагальний розгляд, під час якого адвокат заявника мав можливість допитати всіх основних свідків та іншим чином оскаржити докази проти заявника, та (iv) рішення національних судів були належним чином вмотивованими (пункт 162 рішення).

За таких обставин ЄСПЛ, беручи до уваги наявні у нього матеріали кримінальної справи (зокрема, обґрунтування, що містяться у рішеннях національних судів), виснував, що органи влади щиро бажали притягнути заявника до відповідальності за вчинене ним правопорушення і що, за відсутності достатніх доказів протилежного, твердження про наявність прихованого мотиву було необґрунтованим. Зрештою ЄСПЛ дійшов висновку, що скарги за статтю 18 Конвенції щодо обох заяв були явно необґрунтованими і були відхилені відповідно до підпункту «а» пункту 3 і пункту 4 статті 35 Конвенції (пункт 163 рішення).

Висновок

Заява в частині порушення статті 18 Конвенції (межі застосування обмежень прав) була визнана неприйнятною та відхилена.

Відсутність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд) за заявою № 22394/20 в частині незалежності та безсторонності одноособового складу Тбіліського міського суду (суддя Г. А.).

Відсутність порушення підпункту «d» пункту 3 статті 6 Конвенції за заявами

№ 6232/20 та № 22394/20 в частині, що стосується адміністрування (розгляду) національними судами відповідних доказів.

Відсутність порушення статті 7 Конвенції (ніякого покарання без закону) за заявою № 22394/20.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 23 травня 2024 року та набуло статусу остаточного 23 серпня 2024 року відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.